

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОРТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОСЛИННИЦТВІ

А. М. РАДЧЕНКО, аспірант*

**Національний університет біоресурсів і природокористування
України**

E-mail: simpoti@meta.ua

Анотація. У статті дається визначення поняттям «сортowa діяльність», «принцип», «правовий принцип». Здійснено дослідження правового регулювання селекційної діяльності і насінництва та виокремлено основні принципи правового регулювання сортової діяльності в рослинництві. Запропоновано доповнення Законів України «Про охорону прав на сорти рослин» та «Про насіння і садивний матеріал» основними принципами правового регулювання відповідної сфери.

Ключові слова: *правове регулювання, сорт рослин, рослинництво, селекція, насінництво.*

Актуальність. Необхідно констатувати, що в сучасній науці аграрного права чималий акцент зроблено на розгляд і наукове осмислення практичних питань і вкрай мало уваги приділяється фундаментальним питанням теорії права, зокрема принципам правового регулювання суспільних відносин. Так, на сьогодні не існує чітко визначених принципів правового регулювання сортової діяльності в рослинництві. Адже сортові рослинні ресурси відіграють особливу роль в економічному і соціальному розвитку України, насамперед у стабілізації та збільшенні обсягів виробництва продукції рослинництва як основи продовольчої безпеки держави. Відповідно, виокремлення принципів правового регулювання сортової діяльності в рослинництві має не тільки теоретичне, а й практичне значення та допоможе усвідомити сутність правових інститутів рослинництва, таких як селекція й насінництво.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній і зарубіжній юридичній науці не приділялося достатньої уваги дослідженню принципів правового регулювання сортової діяльності в рослинництві. Тим не менш, слід зазначити, що рядом авторів було запропоновано приблизний перелік принципів правового регулювання селекційної діяльності і насінництва, основою яких є сорт рослин, а також здійснено їх теоретичне обґрунтування. Вказаній проблематиці

* Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В. М. Єрмоленко

присвячені роботи таких відомих науковців, як: З. П. Білошкурської [1], Н. Г. Кузьміної [2], В. І. Левченко [3], В. Ю. Лебедєва [4], М. В. Пухонти [5], В. М. Синельникової [6].

Таким чином, комплексне теоретичне осмислення принципів правового регулювання сортової діяльності в рослинництві є однією з найважливіших задач науки аграрного права України.

Метою дослідження є визначення принципів правового регулювання сортової діяльності в рослинництві.

Виклад основного матеріалу. Нові сорти рослин з високою врожайністю, поліпшеною якістю або кращою стійкістю до шкідників і хвороб здатні значно збільшити продуктивність і якість продукції в сільському господарстві, садівництві та лісовому господарстві. Сортова діяльність відіграє провідну роль у розвитку сільського господарства країни, оскільки вона є невід'ємною частиною селекційної і насінницької діяльності, що є ґрунтовними складовими галузі рослинництва.

Перш ніж перейти до аналізу принципів правового регулювання, вбачаємо за необхідне розкрити його основні дефініції. Так, у межах цього дослідження пропонується під поняттям «сортова діяльність в рослинництві» (далі – сортова діяльність) розуміти процес здійснення відповідними суб'єктами дій, пов'язаних з виведенням нового, покращенням існуючого сорту рослин, тиражуванням та введенням його в господарський обіг та забезпеченням прав на нього. Щодо поняття «принцип», то у словнику іншомовних слів вказується, що воно походить від лат. *principium* – «початок, основа» і означає «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеології; засада; особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керується хтось у житті і поведінці; основоположення, керівна ідея, основне правило поведінки, діяльності» [7]. Г. В. Чубуков звертає увагу, що правовий принцип – це керівне становище, вихідні засади, що відбивають істотну властивість суспільних відносин, врегульованих правом. Принцип віддзеркалює не всі, а лише одну властивість, окрему сторону явища, чим відрізняється від об'єктивного закону, який висловлює зв'язок між двома властивостями [8, с. 7]. Тобто, поняття принципу розкривається як основне висхідне положення, на якому базуються певне наукове положення, висновок, концепція. Переносючи загальне наукове значення принципу на сферу дії галузі аграрного права, В. М. Єрмоленко визначає принципи аграрного права як основні засади, на яких ґрунтується механізм правового регулювання аграрних відносин [9, с. 55].

На жаль, чітко визначених принципів правового регулювання сортової діяльності ні в науковій літературі, ні в законодавстві не існує. Тому з метою їх виокремлення пропонуємо здійснити дослідження системи принципів правового регулювання селекційної діяльності і насінництва, враховуючи принципи аграрного права.

Так, В. М. Єрмоленко до принципів аграрного права відносить

наступні:

- 1) принцип забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною сільськогосподарською сировиною;
- 2) принцип забезпечення продовольчої безпеки держави;
- 3) принцип врахування особливостей сільськогосподарської діяльності;
- 4) принцип вільного обрання селянами форм і напрямів сільськогосподарської діяльності;
- 5) принцип забезпечення рівності учасників аграрних правовідносин;
- 6) принцип підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки;
- 7) принцип забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства;
- 8) принцип пріоритетності соціального розвитку села;
- 9) принцип екологізації сільського господарства;
- 10) принцип гарантованості захисту прав сільськогосподарських товаровиробників;
- 11) принцип постійного удосконалення механізму правового регулювання аграрних відносин;
- 12) принцип запозичення позитивного досвіду правового регулювання аграрних відносин зарубіжними країнами [9, с. 56–61].

Основним інститутом аграрного права, до складу яких входять норми, що регулюють відносини у сфері охорони прав на сорти рослин та селекції і насінництва, є інститут рослинництва. Тому вважаємо за доцільне здійснити аналіз принципів правового регулювання селекційної діяльності і насінництва. Так, В. М. Синельникова до принципів правового регулювання селекційної діяльності відносить: свободу вибору форм охорони прав на результати творчої діяльності; визнання сорту рослини і породи тварин одним з об'єктів інтелектуальної власності і товаром; договір як основу діяльності щодо створення нового сорту рослини і породи тварини; рівність прав селекціонерів; можливість встановлення виключної прерогативи; захист авторських прав селекціонерів різними галузями законодавства [6, с. 19–22]. На нашу погляд, вказаний перелік принципів є неповним, оскільки охоплює собою лише правову охорону селекційних досягнень. Тому для більш ширшого розкриття системи принципів правового регулювання селекційної діяльності необхідно звернутися до системи принципів, що розкривають специфіку впровадження результатів селекційної діяльності при здійсненні сільськогосподарської діяльності. Так, на думку З. П. Білошкурської, до таких принципів слід віднести: принцип екологічної та економічної обґрунтованості розміщення й виробництва сортового насіння; принцип правового забезпечення охорони сортового насіння і насінневих посівів зернових культур; принцип відповідальності органів управління АПК та посадових осіб за неналежний розвиток

насінництва; принцип підвищення в законодавчому порядку відповідальності за розкрадання сортового насіння; принцип встановлення роздрібних цін на сортовий матеріал [1, с. 8, 14]. В. Ю. Лебедев вважає, що принципами правового регулювання селекційної діяльності необхідно вважати: нерозривний зв'язок селекції з особливим режимом користування природними ресурсами; максимально ефективне використання наукового потенціалу в селекції; поєднання матеріального і морального стимулювання в селекції; обов'язкову ідентифікацію селекційних досягнень; підвищення цивільної, кримінальної та адміністративної відповідальності за протиправні дії в селекції; охорону науково-економічних інтересів держави; обов'язковість міжнародного співробітництва в галузі селекції; взаємність в охороні селекційних досягнень [4, с. 27]. В. І. Левченко доповнює перелік принципів, зазначений В. Ю. Лебедевим, такими принципами, як: принцип взаємності в охороні біологічних об'єктів; принцип охорони науково-економічних інтересів держави в селекції; принцип науково-виробничого ризику в селекції; принцип органічного зв'язку селекції з особливим режимом користування природними ресурсами; принцип максимального використання наукового потенціалу в селекції [3, с. 15–21]. Хочеться також звернутися до думки Н. Г. Кузьміної, згідно з якою в систему принципів необхідно включити принципи, що відображають сучасні тенденції розвитку селекційної діяльності (наприклад, активне застосування біотехнологій при створенні селекційних досягнень та впровадження таких результатів у сільськогосподарське виробництво): принцип збереження біологічного різноманіття в процесі селекційної діяльності; принцип відкритості інформації на всіх етапах здійснення селекційної діяльності; принцип незалежності контролю за селекційною діяльністю і громадське сприяння впровадженню нових сортів рослин [2, с. 62]. Так, А. В. Горелько вважає, що під принципами правового регулювання селекційної діяльності слід розуміти фундаментальні, засадничі положення, які здійснюють функції внутрішнього узгодження, функціонування і безпосереднього регулювання відносин у галузі селекційної діяльності. Така чітка теоретична дефініція принципів правового регулювання селекційної діяльності допоможе посилити роль комплексного правового інституту селекційної діяльності [10]. Керуючись такими критеріями, як особливе значення для цього правового інституту в цілому, відображення його специфіки, істотний вплив на ефективність механізму, а також сучасних тенденцій розвитку можна дійти висновку про те, що до принципів правового регулювання селекційної діяльності слід відносити: принцип збереження біологічного різноманіття при здійсненні селекційної діяльності; принцип прийняття запобіжних заходів в процесі здійснення селекційної діяльності; принцип мінімізації ризику селекційної діяльності на здоров'я людини і навколишнє середовище; принцип незалежності контролю в галузі селекційної діяльності; принцип доступу до інформації в галузі селекційної діяльності [10].

Якщо говорити про такий інститут рослинництва, який здійснює практичне застосування сортів рослин, як насінництво, то Н. В. Пухонта вказує, що принципи його правового регулювання необхідно розділити на дві групи: основні (мають загальний характер і частково є в усіх галузях права) та специфічні (властиві правовому регулюванню насінництва). Так, до першої групи відносять: принцип плановості розвитку насінництва, принцип правильного поєднання галузей і територіального управління насінництвом, принцип матеріальної заінтересованості виробництва сортовим насінням, принцип юридичної відповідальності сільськогосподарських органів і посадових осіб за забезпечення належного розвитку насінництва. До другої групи належать: принцип забезпечення пріоритетного розвитку насінництва серед інших галузей сільськогосподарського виробництва, принцип екологічної обґрунтованості насінництва, принцип підвищеної правової охорони насінницьких посівів і насінневого (посівного) матеріалу [5, с. 34].

Варто зазначити, що ні Закон України «Про насіння і садивний матеріал» від 26 грудня 2002 р. № 411-IV, ні Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. № 3116-XII не має чіткого переліку вищезазначених принципів. Тому вважаємо за необхідне доповнити Закон України «Про насіння і садивний матеріал» пунктом, що включав би наступні принципи:

- 1) забезпечення пріоритетного розвитку насінництва серед інших галузей сільськогосподарського виробництва;
- 2) екологічної та економічної обґрунтованості розміщення і виробництва сортового насіння;
- 3) плановості розвитку насінництва;
- 4) підвищеної правової охорони насінницьких посівів і насінневого (посівного) матеріалу;
- 5) матеріальної заінтересованості виробництва сортовим насінням;
- 6) юридичної відповідальності сільськогосподарських органів і посадових осіб за забезпечення належного розвитку насінництва.

Також пропонуємо доповнити Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» переліком таких принципів:

- 1) визнання сорту рослини одним з об'єктів інтелектуальної власності і товаром;
- 2) максимально ефективне використання наукового потенціалу в селекції рослин;
- 3) рівність прав селекціонерів;
- 4) відкритість інформації на всіх етапах здійснення селекційної діяльності;
- 5) мінімізація ризику селекційної діяльності на здоров'я людини і навколишнє середовище;
- 6) збереження біологічного різноманіття в процесі селекційної діяльності;

- 7) охорона науково-економічних інтересів держави в селекції рослин;
- 8) обов'язкова ідентифікація селекційних досягнень;
- 9) захист авторських прав селекціонерів різними галузями законодавства;
- 10) обов'язковість міжнародного співробітництва в галузі селекції рослин.

Разом з тим необхідно враховувати, що сучасною тенденцією функціонування агропромислового комплексу є його перехід на інноваційний розвиток, що може бути досягнуто завдяки застосуванню в селекційній діяльності сучасних біотехнологій (генна інженерія). Однак варто пам'ятати, що, з одного боку, створення нових сортів рослин за допомогою сучасних біотехнологій може призвести до небажаних наслідків для здоров'я людини, а з другого, – вирішити проблему голоду, а також ефективного ведення сільського господарства й підтримки системи охорони здоров'я [11, с. 77]. Тому доцільно врахувати думку А. Меніва, який сформував систему принципів правового регулювання використання генетично модифікованих організмів (далі – ГМО) при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження. Це: принцип запобіжності; принцип пріоритету публічних інтересів при використанні ГМО; принцип раціонального використання і охорони сільськогосподарських угідь при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження; принцип екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людини [12, с. 61]. Вищезазначені принципи віднайшли свою регламентацію в ст. 3 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. № 1103-V.

Так, на основі дослідження принципів правового регулювання селекційної діяльності, насінництва і, зокрема, аграрного права, можна виокремити наступні принципи сортової діяльності:

- 1) принцип забезпечення потреб населення і промисловості безпечним і якісним сортовим насінням;
- 2) принцип мінімізації негативного впливу сортової діяльності на здоров'я людини та навколишнє середовище;
- 3) принцип підвищення ефективності державного регулювання сортової діяльності;
- 4) принцип відкритості інформації на всіх етапах здійснення сортової діяльності;
- 5) принцип врахування особливостей сортової діяльності;
- 6) принцип забезпечення рівності учасників сортової діяльності;
- 7) принцип гарантованості забезпечення охорони і захисту прав суб'єктів сортової діяльності різними галузями права;
- 8) принцип забезпечення пріоритетного розвитку сортової діяльності серед інших галузей сільськогосподарського виробництва.

Висновки і перспективи. Отже, вважаємо, що при подальшому вдосконаленні правового регулювання сортової діяльності в рослинництві вищезазначені принципи необхідно закріпити на законодавчому рівні. Адже запропонований перелік принципів об'єктивно відображає сучасні тенденції в розвитку сортової діяльності і має особливу актуальність для подальшого конструювання цілісного механізму правового регулювання в зазначеній галузі.

Список літератури

1. Белошкурская З. П. Правовое регулирование семеноводства зерновых культур в СССР : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / З. П. Белошкурская; Всесоюз. юрид. заоч. ин-т. – М., 1990. – 24 с.
2. Кузьмина Н. Г. Правовое регулирование селекционной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук / Н. Г. Кузьмина. – М., 2004. – 223 с.
3. Левченко, В. И. Проблемы правового обеспечения селекции и охрана ее достижений в СССР : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 / В. И. Левченко; Науч.-исслед. ин-т совет. гос. стр-ва и законодательства. – М., 1990. – 29 с.
4. Лебедев В. Ю. Правовая охрана селекционных достижений в Республике Молдова / В. Ю. Лебедев. – Кишинев : Центр. тип., 1999. – 344 с.
5. Пухонта Н. В. Семеноводство в СССР: Правовые вопросы / Н. В. Пухонта ; под ред. М. И. Козыря. – Мн. : Наука и техника, 1985. – 111 с.
6. Синельникова В. Н. Проблемы правового регулирования селекционной деятельности : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.06 / В. Н. Синельникова. – М., 1992. – 46 с.
7. Принцип. Словник іншомовних слів : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=27691>.
8. Чубуков Г. В. Правовое регулирование труда работников сельскохозяйственных предприятий / Г. В. Чубуков. – М. : Наука, 1980. – 245 с.
9. Аграрне право України : підруч. / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
10. Горелько А. В. Принципы правового регулирования селекционной деятельности : теоретические проблемы / А. В. Горелько : [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.simst.bsu.by/main/departments/law/staff/gorelko/publications/12.pdf>.
11. Ермишин А. П. Биотехнология. Биобезопасность. Биоэтика / А. П. Ермишин [и др.] . – Минск : Тэхналогія, 2005. – 430 с.
12. Менив А. О принципах правового регулирования использования

ГМО при выращивании сельскохозяйственной продукции растительного происхождения в Украине и Европейском Союзе / Алексей Менив // Международный научно-практический правовой журнал «Legea si Viata». – 2015. – № 7. – С. 58–61.

References

1. Beloshkurskaya, Z. P. (1990). Pravovoye regulirovaniye semenovodstva zernovykh kul'tur v SSSR [Legal regulation of seed crops in the USSR]. All-Union Correspondence Institute of Law. Moscow, 24.
2. Kuz'mina, N. G. (2004). Pravovoye regulirovaniye selektsionnoy deyatel'nosti [Legal regulation of breeding activities]. Moscow, 223.
3. Levchenko, V. I. (1990). Problemy pravovogo obespecheniya selektsii i okhrana eye dostizheniy v SSSR [Problems of legal maintenance of plant breeding and protection of its achievements in the USSR]. Research Institute of the Soviet state-building and legislation. Moscow, 29.
4. Lebedev, V. Yu. (1999). Pravovaya okhrana selektsionnykh dostizheniy v Respublike Moldova [The legal protection of selection achievements in the Republic of Moldova]. Tsentr. tip., 344.
5. Pukhonta, N. V. (1985). Semenovodstvo v SSSR: Pravovyye voprosy [Seed production in the Soviet Union: Legal issues]. Nauka i tekhnika, 111.
6. Sinel'nikova, V. N. (1992). Problemy pravovogo regulirovaniya selektsionnoy deyatel'nosti [Problems of legal regulation of breeding activity]. Moscow, 46.
7. Principle. Dictionary of foreign words. Available at: <http://rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=27691>.
8. Chubukov, G. V. (1980). Pravovoye regulirovaniye truda rabotnikov sel'skokhozyaystvennykh predpriyatiy [Legal regulation of work of workers of the agricultural enterprises]. Nauka, 245.
9. Yermolenko, V. M., Hafurova, O. V., Hrebeniuk, M. V. (2010). Ahrarne pravo Ukrainy [Agrarian Law of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Yurinkom Inter, 608.
10. Gorel'ko, A. V. Printsipy pravovogo regulirovaniya selektsionnoy deyatel'nosti : teoreticheskiye problemy [The principles of legal regulation of breeding activities: theoretical problems]. Available at: <http://www.simst.bsu.by/main/departments/law/staff/gorelko/publications/12.pdf>.
11. Ermishin, A. P. (2005). Biotekhnologiya. Biobezopasnost'. Bioetika [Biotechnology. Biosecurity. Bioethics]. Technology, 430.
12. Menv, A. (2015). O printsipakh pravovogo regulirovaniya ispol'zovaniya GMO pri vyrashchivanii sel's'kokhozyaystvennoy produktsii rastitel'nogo proiskhozhdeniya v Ukraine i Evropeyskom Soyuze [On the principles of legal regulation of the use of GMOs for growing agricultural plant products in Ukraine and the European Union]. International scientific and practical legal journal «Legea si Viata», 7, 58–61.

ПРИНЦИПЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОРТОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАСТЕНИЕВОДСТВЕ

А. Н. Радченко

Аннотация. В статье дается определение понятиям «сортная деятельность», «принцип», «правовой принцип». Проведено исследование правового регулирования селекционной деятельности и семеноводства, выделены основные принципы правового регулирования сортной деятельности в растениеводстве. Предложено дополнение Законов Украины «Об охране прав на сорта растений» и «О семенах и посадочном материале» основными принципами правового регулирования соответствующей сферы.

Ключевые слова: правовое регулирование, сорт растений, растениеводство, селекция, семеноводство.

THE PRINCIPLES OF LEGAL REGULATION OF VARIETAL ACTIVITIES IN PLANT GROWING

A. M. Radchenko

Abstract. The article provides a definitions of «varietal activities», «principle», «legal principle». The investigation of legal regulation of breeding and seed production has been made and it has singled out the basic principles of legal regulation of varietal activities in plant growing. The article offering a supplement in Law of Ukraine, and the suggested titels are «On Protection of Plant Varieties» and «On seeds and propagating material». Theese titels are suppose to reflect some basic principles of legal regulation of the sector.

Keywords: legal regulation, plant varieties, crop production, breeding, seed production.